

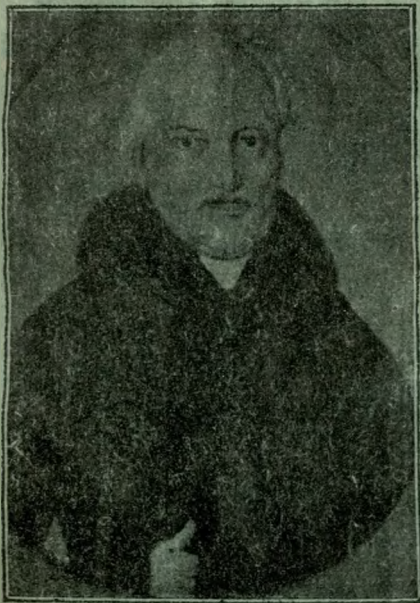
4655

IOAN BOROȘ

ARHIEREU-PREPOZIT.

CONSTITUȚIA

Societate secretă română în Lugoj, 1830—1834.

DAMASCHIN NEDELCU.

EX-LIBRIS

BIBLIOTECA
UNIVERSITĂȚII
DIN CLUJ

65224L

IOAN BOROȘ

ARHIEREU-PREPOZIT.

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201503091

163

CONSTITUȚIA

SOCIETATE SECRETĂ ROMÂNĂ IN LUGOJ

1830—1834

1928

TIPOGRAFIA „MINERVA“, GHEORGHE ȚĂRAN

LUGOJ

4655

BIBL. UNIV. CLUJ-SIBIU

nr. 6730-1001

CONSTITUȚIA

Societate secretă română în Lugoj 1830—1834.

Revoluția franceză din luna Iulie 1789 a adus la iveală niscari principii, solicitând reforme politice și sociale pentru mântuirea poporului din starea cea dejositoare și apăsătoare și ridicarea aceluia la o poziție cu drepturi, cât se poate de egale cu pătura veche feudală, care veacuri de-arândul a profesat principiul că, „*omnis terrae proprietas ad dominum spectat*“. Proprietatea atotrimentul aparține la D o m n, — și carea nici nu voia să audă de reforme pentru ușurarea sarcinilor la care era supusă țărănimea, cu atât mai puțin, că pre acea să o împărtășească de drepturi politice ori sociale.

Firesc lucru era, că tendința aceasta se considera a fi primejdioasă față cu organizarea stateilor de atunci; se timbra ca o revoluție socială împotriva stăpânilor autocrate și absolutistică a domnitorilor.

Spre a împiedeca cu ori și ce preț lățirea și valorarea acelu sistem politic-social, statele europene au făcut toate demersuriie posibile de siguranță, ca acele principii să nu se poată încuiba între poporul iobăgit.

Dară toate preocupările de prevenire ori de împiedecare deveniseră deșerte, căci reprezentanții acelor principii au știut să afle calea și modalitatea secretă, ca acelea cu încetul să treacă dintr'un stat într'altul, să le facă cunoscute tuturor popoarelor europene.

Așa a trecut propaganda aceea în Polonia, urmarea căreia a fost revoluția din acel stat la 1830, așa a trecut în Ungaria și în România.

Se afirmă că un anumit *David*, care oare cândva studiasse în *Șemniț*, însoțit de un propagandist cu numele *Hoffman*, au călătorit în Ungaria și Transilvania, cu scopul, ca în toate orașele și instalațiunile industriale să înființeze *societăți secrete*.

Din denunțul directorului școl. *Maschek*, de dat. 24 Nov. 1831 reiese, că complotiștii lui *David* au stat în legătură

cu mișcările din Banat, așa că în *Rusca-Montană* era deja o atare societate secretă.

Tot acel propagandist a lucrat și în Muntenia, îndemnând poporul la răsvrătire și constituirea unei republice.

Guvernul Ungariei încă era în presupunere că se fac subminări de stat, mai ales, când s'a descoperit că neguțătorul și conducătorul comunicației postale de diligență, cu numele *Caietan Biazini*, a lăsat ca prin un măestru de covaci să se comande arme și săbii, cu inscripțiunea: *Să trăiască constituția.*¹⁾

Polițistul de siguranță *Iacob Emerling*, din partea guvernului a fost trimis să controleze mișcările de neîndestulire a populațiunii din nordul Ungariei.

Acela în raportul său relevează, că între motivele de neîndestulire este și acela, că s'a permis *Jidovilor să se așeze în cetăți libere*, cari ocupându-se cu neguțătoria, nimicesc pe neguțătorii creștini, iar domni

¹⁾ Vezi mai pe larg în Századok „Magyarország es a foradalmi propaganda“ 1916i broș. IV. și V.

feudali în ortăcie cu Jidovii, despoaie pe cetătenii țărani.¹⁾

La anul 1844 însuși ministrul *Mettlich* afirmă în raportul său, că „Ungaria stă în antișambra iadului revoluționar.“

Cât de mult au fost lățite atari societăți secrete și cum s'a considerat de primejdioase pentru sistemul de guvernare, lămurit arată deosebitele ordinațiuni, ca de ex. cea din 10 Nov. 1829 Nr. 28922 și legile de sancționare a pedepselor în contra membrilor atâtor societăți la art. V/1805.

Cam de categoria acestor societăți se poate socoti și „*Societatea secretă*“ sub numirea de „*Constituția*“ ce s'a descoperit în Lugoj la 1830, — existentă cu mulți ani mai 'nainte.

Fiindcă membrii acestei societăți erau *români* aparținători clasei inteligente și mijlocie, ca preoți, măestri, — în cele următoare doresc a comunica actele reslețe referitoare la procesul intentat membrilor

¹⁾ Cu privire la Lugoj, vezi acuza dată de câțiva neguțători și măestri din Lugoj la 1820, în care cer ca Jidovii veniți de aiurea, să fie scoși din oraș, căci nimicesc prin fraudele săvârșite pe neguțătorii creștini.

societății, așa după cum le-am aflat în arhiva județului, azi al Severinului.

Iată-le :

În congregația generală a numitului județ, ținută la 13 Dec. 1830, primpretorul *Petru Palikucsevnyi* în firul raportului său oficios despre starea plasei sale, între altele relevează drept și pe baza *fasiunilor date de martori*¹⁾, că mai mulți locuitori din Lugoj, între cari parochul: *Ioan Lăpădat*, diaconul: *Stefan Bercean*, *Ioan Teodor* și *Teodor Stefanovici*, la casa lui *Teodor* cândva *Nedelcu* primipilul lor, sub numire de *Constituția* s'au constituit într'o societate secretă primejdioasă și oprită, unde membrii s'au adunat noaptea, — până spre miezul nopții au ținut convențiunile, ar fi făurit și compus felurite scrisori false, îndreptate în potrive cinstei și averei concetățenilor. Propune deci a se face dispoziții pentru deținerea acestora.

Congregația primește propunerea, și încredințează primpretorelui: *Cristofor Iakabffy*, ca după ce atari societăți prin or-

1) Fasiunile lipsesc.

dinațiuni mai Inalte sunt deja oprite, și fiind acele *primejdioase pentru toată societatea*, întru cât în acele se compun scrisori tendențioase și false ce vatămă onoarea și averea societății publice.

Drept acea, pre: *Ioan Teodor* alias *Ioța Dumoni* (Ioan Roșu) *Teodor Stefanovici*, *Iosif*, *Nica* și *Dima* (Damaschin) *Nedelcu*, cari — acesta din urmă — după moartea tatălui lor, scrisorile numitei societăți, poate le-a ars, poate le-au ascuns, cu blândeță să-i asculte și apoi să-i trimită în închisorile judecătorești.

Iară pre preoții gr. ort., adecă pre: *Ioan Lăpădat* și *Stefan Bercean* să-i provoace ca în 15 zile să se declare. După acestea să facă raport.¹⁾

În raportul primpretorelui: Petru Pelicucevni — mai înainte pomenit se zice că acuzele ridicate în potrive membrilor societății secrete „și prin fasiunile martorilor” sunt întărite prin ordinul congregației gen. din 13 Dec. 1830, bazat pe numiții cei 6 acuzați să-i asculte, și dela cei

1) No. 3102/830.

doi preoți *se iee declarații*, rezultatul apoi să-l înainteze județului.

Despre toate acestea însă nu este urmă în arhivul județan nici între acte, nici în procese verbale ale congregațiilor generale ori particulare. Lipsesc și actele proceselor verbale despre chestiuni criminale, — ce în alți ani — deși nu complet dară pre câți-va ani, sunt legate și broșate până azi sunt conservate.

Prin urmare cu privire la procesul criminal al societății secrete din chestie lipsesc actele din cari s'ar putea compune mersul și rezultatul investigației preliminare, adecă istoricul procesului criminal.

În acest respect suntem avizați numai a registraturi sumare ce sunt cuprinse în *Indicele* preste actele din anul 1831, începând cu numirii din 1 Ianuarie până la 21 Iunie al aceluiași an, adecă dela numărul 1 până la 1261 citate în procesele verbale ale congregațiilor generale și particulare.

Acei numeri sunt:

Nr. 66. Publicarea în limba română a decretului despre ôprirea societăților secrete din anul 1738.

Nr. 70, 71. Deținerea membrilor societății în persoana lui Ioan Vancea, George Bercean și G. Radul.

Nr. 129, 130, 131. Deținerea lui Iosif și Damaschin Nedelcu. Rugarea Ileanei soția lui Nedelcu, prin care de apărător îl pune pe avocatul *Maximilian Siminovici* din Timișoara.

Nr. 609. Descoperirea societății secrete(?)

Nr. 636, 637. Declarația membrilor societății.

Nr. 712. Rugarea Ilenei, și Elenei soția lui Ioan Teodor de a i-se permite ca să poată vorbi cu soțul și fiul deținuți în închisoare, despre afaceri casnice și economice, (vezi și Nrii 1139, 1140).

Nr. 969. Supravegherea membrilor ne-deținuți ai societăți. Citarea preoților: *Dimitrie Petrovici, Constantin Popovici, Ioan Lăpădat și Stefan Bercean.*

Nr. 1087. Esaminarea scrisorilor sequestrate.

Nr. 1126, 1177. Raport din timp în timp despre societăți secrete.

Nr. 374, 1670. Acuze și denunțuri false despre magistrații din Lugoj.

Din acestea notițe sumare se constată, că față cu societatea acuzată s'a săvârșit investigație preliminară. Adecă s'au luat declarația membrilor, — poate că cu aceea ocazie s'au ascultat și martorii, — despre cari mai târziu fiscul județial confirmă că au fost jurați. Preoții acuzați au fost citați la ascultare. Cinci dintre membrii preventivi au fost deținuți¹⁾, s'a însinuat apărător²⁾, s'a dispus supravegherea membrilor nedeținuți — între cari cei 4 preoți, — s'a câștigat date despre denunțuri și documente false compuse în conventiculele societății, și s'au examinat, scrisorile secestrate.

Cred că pe baza acestor date ale investigației preliminare, Fiscul judecătoresc *Antoniu Moys* a compus acțiunea de acuzare, prezentată deja — poate în congregația particulară ținută la 24 Ianuarie 1831, pentru a cărei pertractare s'a pus termin

¹⁾ Aceasta se va fi săvârșit în urma hotărârei Congregației particulare din 24 Ianuarie 1831.

²⁾ Aceasta s'a făcut în Congregația partic. de datul 3 Nov. (No. 831 vezi No. 1836/831).

pe 20 Iunie 1831, la care au fost citați acuzații.

În ziarul domestic al călugărilor minoriți din Lugoj, cu privire la societatea secretă, la 1 Febr. 1831 se află următoarea notă în limba latină :

„În aceasta zi s'a esaminat și a fost întemnițați membrii societății răutăcioase carea între sine au format magistraturi, fiind provăzuți cu patru sigile false al județului Caraș, a orașului Lugoj, comunității israelite și al bisericii române. Principalul acelei societăți se pare a fi fost, căldărașul român numit *Damaschin Nedelcu* cu fiul său, carele arzând multe scrisori a murit. Între aceia au fost și doi preoți, cari au fost trimiși la Vârșeț să dea seamă.

Acțiunea de acuză.

În acțiunea fiscală se constată următoarele, că :

1. Societatea secretă s'a constituit cu mult înainte de anul 1830, când s'a descoperit.

2. Acuza s'a ridicat în contra următorilor membrii :

Demetriu Petrovici, paroch gr. ort. din Lugoj, asesor consistorial și profesor de teologie în Vârșeț.

Ioan Lăpădat, preot gr. ort. în Lugoj.

Constantin Popovici, capelan gr. ort. în Lugoj.

Stefan Bercean, diacon gr. ort. în Lugoj.

Demetriu Faur, nobil, — și deținuții locuitori din Lugoj: *Teodor Ștefanovici*, *Ioan Teodor* (I. Roșu Dimu), *Ioan Vancea*, *Damaschin* și *Iosif Nedelcu*, *George Bercean* și *George Radu*.

Faptele criminale ce li-s'au imputat au fost că: s'au constituit în societate secretă oprită, că în casa lui *Dem.* cândva *Nedelcu*, căldăraș, au ținut conventicule secrete în contra persoanelor, dehonăstându-le și calomniându-le, — au compus scrisori, documente, testamente false, și pasquile cu defaimarea oamenilor de cinste, — au făcut denunțuri neîntemeiate spre seducerea publicului, cari apoi le-a pus și spedat nu cu posta din Lugoj, ci dela alte oficii postale.

Despre toate acestea au condus și compus procese verbale, parte în casa lui

Teodor Nedelcu, parte a lui *Teodor Stefanovici* și *Ioan Teodor*.

În special au fost acuzați:

1. *Demetriu Petrovici*, ca fiind membrul societății, de câte-ori venea la Lugoj a luat parte la conventiculele ținute în case lui *Teodor* cândva *Nedelcu* și *Ioan Teodor*.

Despre toate ce s'au pertractat și hotărît în conventicule în absența dânsului, a trebuit să i-se facă cunoscut, — și ori-ce să se facă numai cu previă sfătuire cu el, — fără de care nici o hotărâre nu se putea executa.

Adecă *Demetriu Petrovici* era un fel de președinte al societății.

Dintre toți mai grav era acuzat *Ioan Lăpădat*, întru-cât nu numai i-se imputa că face parte din membrii societății, ci era acuzat ca unul, care nebăgând în seamă sfințenia și severitatea legilor sfinte, cu călcarea și disprețuirea caracterului preoțesc, în loc, ca după datorința sa să fi dat exemplu unei vieți cinstite, a săvârșit excese contra caracterului preoțesc, cari le-a grămădit cu seducerea scandaloasă a poporului.

Anume că:

a) Impreună cu întemnițatul Teodor Stefanovici, în potriva lui Dam. Nedelcu a dat adeverințe false pentru *Costa Nedelcu*, ca și cum acela ar avea o pretensiune de 400 fl. la *Nica Nedelcu*, de care mărturie Costa Nedelcu de fapt s'a și folosit.

b) A defăimat pe protopopul său: *Stefan Atanasievici*, că ar fi bancrot, ar locui în mocirlă.

c) În conțelegere cu diaconul: *Stefan Bercean*, *Teodor Stefanovici* și *Ioan Teodor*, de două ori a făcut denunțuri false și a dat paschile contra capelanului: *Constantin Popovici*.

d) În conțelegere cu Ioan Vancea, în numele văduvei lui *Partenie Popovici* oarecând locuitor în Lipova a compus testament fals în favoarea fetei numitei văduve soția lui Teodor Nedelcu.

e) Spre rușinea statului preoțesc nu numai că a îngregat pe *Constanța* fata lui: *Mitru Muntean*, ci fapta aceea rușinoasă nu numai că nu-o a negat, ci public a recunoscut și a afirmat că o atare faptă este

practicată și lătită în lume, prin ce a deonestat caracterul preoțesc.

f) Tot acel preot dela Ioan Vancea a cerut pentru sine atestat fals îndemnându-l ca să dea acel atestat.

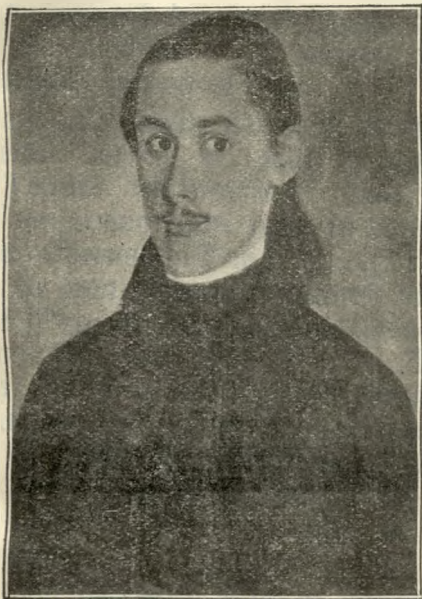
g) Intre popor a vestit, și pe consoții i-au îndemnat ca să dea mărturii false, să dea perjurii.

h) Când *Marița*, văduva lui Teodor cândva Nedelcu a fost provocată ca la întrebările puse de cătră jndecător să dea respuns, dânsul s'a nizuît, ca pe aceea cu amenințări să-o abată de a nu spune adevărul.

Și când acea cu toate acestea a spus adevărul, se presupune că Ioan Lăpădat a fost acela, care ori în persoană ori prin altul a pus foc la casa acelei văduve.

i) Spre plinirea tuturor fărădelegilor contra statului preoțesc spre scandalizarea credincioșilor cu o cutezanță nerușinată a afirmat, că nu este Dumnezeu, și că a jura falș este permis.¹⁾

1) Ioan Lăpădat alias Șergeu în ziua de 17 Mai 1827 a ținut o predică în biserica locală afirmând că preotul este mai mare decât împăratul. Din acest incident dânsul a fost supus unei investigațiuni încredințată protopopului gr. ort. din Caransebeș.

IOAN TEODOR
Paroh gr. ort. român în Lugoj.
Profesor de teol. în Vârșeț.

Capelanul: *Constantin Popovici*, spre plinirea multelor fărădelegi săvârșite prin Societatea secretă, în una și aceeași chestie, pentru Ioan Lăpădat a dat atestat fals și contrazicător, jurând și fals.

Diaconul: *Stefan Bercean*, ca membru al societății secrete, la olaltă cu Ioan Lăpădat, Teodor Stefanovici și Ioan Todor a făcut două denunțuri false în contra capelanului Constantin Popovici, iară în conștelegere cu *Ioan Vancea*, în numele văduvei *Partenie Popovici* din Lipova a compus testament fals, iară în ortăcie cu Teodor când-va Nedelcu, lui *Teodor Stefanovici* a dat atestat fals pentru o pretensiune de 40 fl. W. W. în detrimentul fiului lui *George Radu*. Stefan Bercean a fost acela, care denunțurile false le-a pus la posta din Chisățau.

Nobilul *Demetriu Faur*, ca membru al societății secrete în favoarea acelei societăți a dat lui *Teodor Nestor* atestat fals în contra lui *Constantin Filipovici* din Lugoj, în urma aceluși atestat, Filipovici fără vină a trebuit să sufere pedeapsă.

În urma tuturor fărădelegilor, fiscul a-

cuzător, provocându-se la ordinațiunile prea înalte din 20 Iunie 1738, 24 Iunie 1795 Nr. 13193, din 20 Nov. 1829 Nr. 28922 prin cari se opresc societățile secrete și felurite publicațiuni, iară în contra celor ce fac parte din atari societăți, se stătoresc pedepse, pe baza articolelor de lege 42/1563, 110/1733, 12/1783, 5/1805 propune și cere ca: *Demetriu Petrovici, Ioan Lăpădat, Const. Popovici, Stefan Bercean, Dimitrie Faur* (nobil) împreună cu cei deținuți și lăsați pe picior liber, să fie pedepsiți.

În urmarea acestei acțiuni, acuzații au fost citați pe ziua de 20 Iunie 1831 să se prezinte la forul judecătoresc județan, care își va ținea ședința sa în edificiul județan numit „*Curial.*”¹⁾

Ce s'a petrecut în ziua de 20 Iunie 1831, nu se poate constata, pentru că în arhivul județan lipsește convoluțiul proceselor verbale luate cu ocazia pertractărilor *proceselor crintinale* drept pe anul 1831.

1) Acest edificiu a fost pe locul unde azi este edificiul administrației financiare, numită, casa cea bătrână județană.

Ca amănunte se cunosc următoarele date, cuprinse în procesele verbale ale Congregațiilor generale (29/VI) și cele particulare.

Anume :

1. În ședința din 20 Iunie s'a decis deținerea preoților: Ioan Lăpădat și Stefan Bercean, — cari în loc să se prezinte la termenul pus — au fugit la Timișoara.²⁾

Fiindcă ziua de 20 Iunie era a 2-a zi de Rusalii, decisul de deținere nu li s'a putut în aceeași zi publica și numai până la 21, până când deja acei preoți nu mai erau în Lugoj.

De aci apoi au urmat deosebite dispozițiuni referitoare la deținerea numiților doi preoți. Adecă:

La propunerea fiscului acuzator, județul a recercat oficiul subprefecturei județului Timiș, precum și pe Episcopia gr. ort. sârbească din Vârșeț că la cazul când acei preoți s'ar afla acolo, să fie deținuți și sub pază trimiși la Lugoj.

Și fiindcă este posibil — că numiții preoți ar fi luat drum spre Viena, — ju-

2) V. Nr. 1443.

dețul se roagă de Locutenința supremă a țării a dispune ca acei preoți — dacă s'ar susține în Viena — să fie deținuți, și tot atunci să fie curentați în toată țara.

Dispoziția aceasta supremă se cunoaște de acolo, că Locotenința cu d. 19 Iulie 1831 Nr. 20251 notifică județului că numiții doi preoți au fost curentați.¹⁾

Intr'aceia preoții s'au prezentat de bună voie înaintea Tribunalului județan, dând o rugare, ca până la terminarea procesului să nu fie deținuți, scuzându-se că ei pentru acea s'au dus la Timișoara ca să se consulte cu avocatul-apărător, nu au știut că s'a hotărât deținerea lor în ședința din 20 Iunie și nu au cunoscut opreliștea de a nu se depărta din Lugoj.²⁾

Preoții au fost deținuți înainte de 7 Iulie, pentru că în congregația particulară ținută în aceeași zi, s'au lăsat juratului *Ernest Orbok*, ca pe aceia sub pază să-i ducă la Episcopia dela Vârșeț ca acolo să fie deținuți și puși sub pază. Spesele de

1) Vezi Nr. 2322. Congreg. part. dat. 13 Aug. 1831 Nr. 2218.

2) V. Nr. 1442, 1443.

drum ale lui Orbok au fost stătorite în 14 fl. S'au lăsat fiscului Ant. Mois ca rebo-nificarea acelei sume să o pretindă în proces.

Când în congregația ținută la 20 Iunie 1831 s'a decis deținerea preoților: Ioan Lăpădat și Stefan Bercean, tot atunci s'a lăsat V. Fiscului: Antoniu Moys și preto-relui: Carol Podraszky că luând cu sine pe preoți să facă perchiziție domiciliară la preoții respectivi, sechestrând scrisorile ce le-ar afla și acele să le prezinte Tribuna-lului județan.

Oficianții încredințați, încă sub durata sesiunii s'au dus la locuința preoților, au sequestrat scrisorile, cari pachetate le-au si-gilat și le-au dat subprefectului II: *Iosif Frummer*. Acesta sub presidiul său, în pre-sința Protopopului *Stefan Atanasievici*, V. Fiscului *Ant. Moys*, fiscului onorar *Ioano-vici*, a părinților și fiilor de preoți deținuți, scrisorile le-au desfăcut, bucată de bucată le-au esaminat. Scrisorile ce se refereau la asociația secretă le-au reținut, iară celelalte le-au redat.¹⁾

1) V. Nr. 1931.

Despre rezultatul esaminării scrisorilor, subprefectul Frummer raportând congregației, a arătat, că între scrisori s'au aflat una care i-se pare că are referință la societatea secretă, și poate să fie folosită în proces.

Cu această ocazie s'a emis o comisie, în persoana lui *George Papházy*, Protofiscul județan *Petru Palikucsevnyi*, *Basilii Fogarasy* și V. fiscul erarial *Stefan Unghvary*, cu încredințarea, ca scrisorile compuse în limba ilirică și română cari se par a fi suspecte, să le traducă în limba maghiară și acelea pentru ulterioara întrebuintare în proces, sa fie transpuse V. Fiscului Antoniu Moys.

Acuzații *Damaschin* și *Iosif Nedelcu*, *Ioan Vancea* au dat rugare la curtea imperială pentru ca să fie lăsați liberi, ca așa să se poată apăra. Rugărei nu s'a deferit.¹⁾

Ileana Vancea într'o rugare îndreptată către prefectul județan a cerut ca bărbatul

1) Rezoluția maiestică comunicată din partea Locotenenței de d. 6 Maiu 1831 Nr. 4892. Vezi Nr. 1270.

Conf. decisul congregației particulare de d. 8 Aprilie 1831.

ei să fie eliberat din închisoare, pentru că având dânsul în arendă dominiul erarial din Bîrna, pentru care plătește 7000 fl. arendă anuală, lucrarea economică este neglijată, și primejduită solvirea arenzii. Ca garanță oferă alături ei și a pruncilor săi.

Eliberarea nu s'a admis, numai aceea că în prezența fiscoșului poate să vorbească cu bărbatul ei exclusiv despre afaceri economice.¹⁾

Nu peste multă vreme după primirea rezoluției maiestatică de datul 6 Maiu 1831, supra numiții Iosif și Damaschin Nedelcu, Ioan Vancea, împreună cu Ioan Teodor, (Ioța Dumoni), au reînnoit rugarea de a fi eliberați, pentru că în congregația particulară ținută la 22 Aug. 1833, fiscoșul judecătoresc opiniază, că dupăce investigația este terminată, martorii jurați deci nu este temere, că aceia să poată fi mituiți, apoi cu considerare la aceea, că I. Vancea prin aceea, că este întemnițat, și așa nu poate să aibă grije de administrarea economică a domeniului din Bîrna, iară Ioan Teodor are 4 prunci mici și nu are traiul vieții în cât soția lui

1) V. Nr. 1271.

a fost silită să vindă o vie, — aceia să fie eliberați. — Sedria judițială a admis, dară cu acea, că fără previstire și învoire a subprefectului, nu se pot depărta din Lugoj.¹⁾

Parochul: *Demetriu Petrovici*, în contra decisului congregației part. ținută la 6 Iunie 1831, a recurs la cancelaria aulică, cerând ca procesul intentat în contra lui sub cuvânt că ar fi membru în societatea secretă, să se depună, respective să fie suspendată, investigația ordinară să se facă cu întervenirea autorităților bisericești competente.

De cumva la investigație s'ar afla cauza neîntemeiată, atunci acțiunea fiscală să se sisteze, la caz contrar procesul său să se transpună judecătoriei județană din Timișoară pre motiv, că dânsul are locuința acolo.

Rugarea această cu scrisoarea cancelariei aulice de datul 27 Iunie 1831 Nr. 3658 s'a transpus județului pentru opinie, care pre baza opiniunii dată de Fiscul ju-

1) Nr. 1274.

decătoresc¹⁾), se remite cancelariei aulice, spre a fi de judecată cererea în sensul decisului congregației partic. de d. 6 Iunie 1831.

Se adaugă încă, că după ce acuzatul petent în rugarea sa rischează afirmări vătămătoare la adresa protopopului gr. ort. din Lugoj: Stefan Atanasievici, și a judecătorului G. Papházy, acea se estradă Fiscului ca să-o poată folosi în proces ca o împrejurare îngreunătoare.

În urmarea opiniunii județene, cancelaria aulică cu d. 22 Iulie 1831 lasă județului a comunica cu petentul D. Petrovici, că rugării sale nu s'a putut deferi.²⁾

Numitul paroh a dat rugare și la Prefectul județan *Paul Gyürky* solicitând rezolvirea grabnică a procesului său, care apoi cu d. 10 Nov. 1831 Nr. 54 recearcă județul în senzul cererii aceluiaș paroh. La aceasta, județul comunică opiniunea și raportul fiscului, în care același zice, că procesul nu s'a putut încă termina din cauza, că fiscul avea lipsă încă să câștige

1) Cuprinsul opiniei lipsește.

2) V. Nrii 1273, 1275.

nescari date criminale. Dupăce însă ulterior s'a constatat, că acele nu sunt absolut necesare, lucrarea meritorie în proces s'a început. Respunsul prefectului a fost ca sentința să se aducă numai decât după terminarea investigației.¹⁾

Teodor Stefanovici, încă a dat rugarea la prefectul județului, (sub Nr. 219/1832 se pomenește că Teodor Stefanovici a reclamat că să i-se redea banii și scrisorile ce i s'a secestrat cu prilejul deținerii), ca pre lângă garanța lui *Ioan Zagoni, George Badiu, Gligor Păcurar și Ioan Fogaraș*, să fie eliberat. Fiscul nu a propus eliberarea din motive, că numitul petent la anii 1802 și 1807 a fost acuzat și închis și a fugit din închisoare, iară când în congregația din 13 Dec. 1830 s'a fost decis deținerea lui, iarăși a fugit și în Timișoara a fost deținut.

În contra acestei propuneri, județul totuși l'a pus pe picior liber din motiv, că după-ce ceilalți consoți de crimă pe lângă garanță s'au eliberat, Teodor Stefanovici încă să fie eliberat până la sesiunea vii-

¹⁾ V. Nr. 1532, 1548/831

toare a sedriei judecătorești ce se va ținea în luna numită, la 9 Martie¹⁾ (?)

Preoții *Ioan Lăpădat* și *Stefan Bercean* cari erau ținuți sub pază la episcopia din Vârșeș, încă au cerut eliberarea.

Județul la început a decis eliberarea ambilor preoți, mai ales, că pentru *Stefan Bercean* a pus vorbă bună chiar episcopul Vârșeșului *Maxim Manuilovici* care era prezent în congregație.

Dară eliberarea lui *Ioan Lăpădat* a împiedecat-o subprefectul *Di Iosif Frummer* din motiv, că acel preot nu numai pentru aceea a fost deținut, că era temere că va fugi, ci mai cu seamă pentru că eliberarea lui ar servi spre scandalizarea poporului, care știea, că acela a avut o viață scandaloasă, despre ce statele și ordinele nu aveau cunoștință.²⁾

Astfel dintre toți deținuții, numai *Ioan Lăpădat* a rămas în închisoare preventivă.

Din partea celor doi preoți : *Ioan Lăpădat* și *Stefan Bercean* precum și a unora dintre ceilalți acuzați, cu apărare a fost

1) V. Nr. 2337/831 Congregația de d. 13 Aug. 1831.

2) V. Nr. 2338, Congreg. part. de d. 13 Aug. 1831.

încredințat avocatul! *Maximilian Siminovic* din Timișoara.¹⁾

S'a amintit mai sus, că numiții preoți în loc ca săse fi prezentat la pertractare pusă pe 20 Iunie 1831, ambii s'au dus la Timișoara, încât sentința de deținere nu li s'a publicat. Cu acesta ocazie s'a întimplat, că numitul avocat cu d. 20 Iunie, din Timișoara, a îndreptat o rugare către tribunalul județan, în care a cerut ca numiții doi preoți să nu fie deținuți.

Primind tribunalul acea cerere, s'a judecat chestia, că cum s'a putut întâmpla ca numitul avocat deja în ziua de 20 Iunie a știut despre decisul deținerii preoților, când decisul de deținere numai în ziua de 21 s'a publicat.

În acest respect V. fiscul județan Ștefan Zaharias a raportat tribunalului, că parohul gr. or. din Lugoj: Dimitrie Ioanovici s'ar fi declarat, că raportorul judecătoresc drept în ziua de 20 Iunie ar fi încunoștințat pe respectivii preoți despre decisul de deținere, și drept din acest motiv s'au

¹⁾ V. Congreg. partic. din 3 Maiu 1831 Nr. 1178 și 1836.

pus aceia la Timișoara ca să nu poată fi deținuți.

Întrebat fiind referentul, acesta a contrazis, deci pentru lămurirea acestei diferențe, la divulgarea decisului judecătoresc înainte de publicare, congregația a lăsat pretorelui *Alesie Iuncovici* ca să asculte pe parohul *D. Ioanovici*.

Luat la întrebare acesta a declarat, că având dânsul o convorbire particulară cu referentul, numai din glumă s'ar fi exprimat, că acela i-ar fi spus despre decisul de deținere.

Județul nu s'a îndestulat cu aceasta, ci, din ședința congregației gen. ținută la 20 a recercat județul Timiș, a provoca pe numitul avocat ca să se declare, că pe ce cale și prin cine i-s'a împărtășit decisul adus în ziua de 20 Iunie, când acela numai în 21 Iulie s'a publicat.

Acela însă nu a dat nici o declarație deși de repețite ori a fost solicitat, așa că județul Caraș cu d. 1 Iulie 1833 de nou recercă județul Timiș, ca numitul avocat, în forma disciplinară, în fața congregației să fie dojenit, cu atât mai vârtos că acela,

fără știrea deținutului Ioan Vancea a făcut acuza falsă.

La aceasta solicitare județul Timiș cu d. 2 Sept. 1832 rescric, că sentința de dojană a avocatului Siminovici, se va publica în congregația din 3 Sept.¹⁾ Cu toate acestea numitul nici după acea nu a dat declarația cerută. Dovadă este, că județul Caraș cu d. 3 Martie 1831 o solicițează.

Sentința de judecare a Tribunalului județan.

Sentința de judecată a tribunalului județan în chestia crimelor imputate membrilor societății secretă lipsește în arhivul județan. Din opiniunea fiscului judecătoresc cerută prin mandatul împărătesc de d. 4 Nov. 1833 Nr. 14.025/1022 față de rugarea deținutului Teodor Stefanovici, se cunoaște, că datul acelei sentințe ar fi *27 Aprilie 1833.*

Ce conține, cu ce se motivează sentința, și ce pedepse s'au croit acuzaților? nu se știe.

¹⁾ Vezi No. 1248, 2204, 2187, 2654, 3093, — 3441/833.

Din împrejurarea, că unii au apelat în contra sentinței și a cerut poate eliberare din închisoare, parte iertarea pedepsei în un singur caz cu I. Teodor pedepsit cu un an și jumătate închisoare se cunoaște că sentința judecătorească s'a înaintat la forul apelativ superior.

Damaschin Nedelcu s'a rugat a i-se permite să apeleze, cea ce în urma mandatului împărătesc, cu scrisoarea Locotenenții aulice ung. cu d. 30 Ian. 1834 Nr. 1356 se trimite județului¹⁾.

Iuliana Lăpădat s'a rugat de Curtea imperială ca soțului ei Ioan Teodor (Roșu) să i se ierte pedeapsa de închisoare *un an și jumătate* ceace din mandatul împărătesc, prin cancelaria aulică cu d. 2 Iulie 1833 Nr. 7873/554 se transpune județului cu aceea, că luând opiniunea fiscului, pe lângă retrimiteria scrisorilor să se facă raport.

La rugarea Ileanei Dumoni (I. Roșu), și Elenei soția lui Ioan Vancea, de a se elibera soții lor, în urma mandatului împărătesc, cancelaria cu d. 6 Iunie 1833 Nr.

1) Vezi Nr. 422/934.

6986 dispune a se cere opiniunea fiscoi, care o dă în acel înțeles, că lămuriri în proces nu se pot da, deoarece chestia s'a înaintat curiei.¹⁾ În urmarea acestei opiniuni trimisă la curtea imperială, de acolo prin scrisoarea cancelariei aulice de d. 12 Sept. 1833 Nr. 11060/820 se resolve, că deloc cât se vor retrimite dela apelație actele procesuale, acele în preună cu opiniunea nouă a fiscoi să se susțearnă la acea curte.²⁾

Teodor Stefanovici cu d. 10 Dec. 1833 a cerut că până la terminarea definitivă a procesului să fie pus în libertate. La aceasta fiscul referează că după ce s'a luat cu jurământ fasiunile martorilor, numai e temere ca acuzatul să poată mitui pe martori, înainte de aducerea sentinței a fost eliberat. Dară după ce prin sentința judecătorească de d. 27 Aprilie 1833, acuzatul neavând avere a fost pedepsit de nou cu închisoare până se va hotărâ chestia la tablă, și fiind că împrejurările petentului de

1) Vezi Nr. 2478/833,

2) V. Nr. 3311/833.

STEFAN BERCEAN
Diacon gr. ort. român, Lugoj.

atunci nu s'a schimbat, opiniază, ca acela să rămână și pe mai departe închis.

Aceasta în urma dispoziției date de curtea împărătească, pe calea cancelariei aulice de d. 14 Nov. 1833 Nr. 14022/1022 de nou s'a înaintat la curtea împărătească.¹⁾

Nu peste mult Ioan Roșu și Teodor Stefanovici de nou se roagă ca pe lângă garanța Protopopului Stef. Atanasievici și Grigorie Milancovici, până la terminarea procesului să fie eliberați.

Fiscul a opinat ca pe lângă garanța oferită să fie eliberați.²⁾

Sentița Tablei reg.

În congregația part. ținută la 21 Aprilie 1834 sub Nr. 1342 s'a prezentat scrisoarea presidentului personal *Ignatie Șom-sich* de d. 13 Aprilie 1834 prin care spre statul folosinței și științei trimite sentița de judecată în procesul intentat contra lui *Dimitrie Petrovici, Ioan Lăpădat, Stefan*

1) V. Nr. 774/834.

2) Vezi Nr. 881/834.

Bercean, și alți acuzați prin fisc, pentru constituirea societății secrete și alte fapte criminale.

Acea sentință cetindu-se în congregație, s'au decis ca actele procesuale în origine să se transpună Tribunalului criminal, iară în copie tot pentru urmare și știință episcopului gr. or. din Vârșeț.¹⁾

Cred că acesta este sentința curței de apel, prin ce s'a încheiat Procesul criminal intentat la 1831.

Sentința definitivă a forului apelător, în arhivul județan nu se găsește, nici în ședințele congregațiilor particulare nu se face pomenire despre acea.

Dară cumcă prin acea toți acuzații au fost absolvați afară de preotul Ioan Lăpădat, se cunoaște din următoarele acte:

1. În ședința congreg. particulare ținută la 24 Februarie subpref. Nr. 422 s'a prezentat rugarea lui Damaschin Nedelcu îndreptată către curtea imperială, și de acolo cu scrisoarea cancelariei aulice de datul 30 Ian. 1834 Nr. 1356/112 transmisă pentru opi-

¹⁾ Vezi Nr. 1342/1834.

nare la județ, în care acela cere ca să-i se permită apelație la curtea de apel în cauza sa criminală.

La aceasta fiscul judecătoresc, în ședința congreg. part. ținută la 16 Aug. 1834 sub. Nr. 2048 raportează că opiniunea sa cerută față de rugarea lui Damaschin Nedelcu a devenit superfluă, deoarece ce procesul criminal al societății secrete prin sentința tablei reg. s'a terminat cu absolvirea tuturor acuzațiilor afară de Ioan Lăpădat 1)

2. In congreg. part. ținută la 3 Martie 1834 sub Nr. 774 s'a pertractat rugarea lui Stefanovici Todor îndreptată la curtea imperială și de acolo cu scrisoarea cancelariei aulice de d. 14 Nov. 1833 Nr. 14022/1022 în care același cere, ca până la de-judecarea procesului societății secrete în care și dânsul a fost membru, să fie lăsat în libertate.

Iară, *Ioan Roșu* și *Ioan Vancea* la curtea împărătească asemenea au cerut, ca să li se ierte pedeapsa dictată de Tribunalul județan.

1) V. Nr. 2048.

Față cu ambele cereri s'a cerut opiniunea fiscului, care apoi în ședința con-greg. part. ținută la 16 Aug. declară, că, dupăce petenții cu sentința tablei regești deplin au fost achitați, nu află de lipsă ca să mai dea opiniunea cerută.¹⁾

Drept ce, întemeiată a fost afirmarea acea a credincioșilor gr. ort. din Lugoj descoperită în rugarea de d. 13/26 Iunie 1834, în care cerând dela Episcopia din Vârșeș, ca la parohia vacantă din Lugoj să fie denumit diaconul *Stefan Bercean*, rugarea lor între altele o motivează și cu acea, că deși acel diacon, fără să fi fost vinovat, în anul 1930 a fost tras la judecată criminală și în decurs de 3 ani cu pruncii săi a suferit zile amare, cerșind dela poporeni hrană și îmbrăcăminte, *până ce prin sentința tablei reg. — nu de mult, deși cu greu, a fost absolvat.*²⁾

Astfel s'a pus capăt procesului societății române secretă, trăgănată în decurs de 4 ani.

După celece pe baza datelor posibile, s'a putut desfășura despre constitui-

1) V. Nr. 2257/834. — 2) Vezi adnexa la sfârșit.

rea, activitatea, caracterul și tendința societății secrete, compusă numai din români din Lugoj, cu drept cuvânt s'ar putea pune întrebarea, oare fost-a acea de fapt un complot particular, constător din nescari organizator de denunțuri tendențioase, din făuritori de documente și acte false, adevărat un complot criminal, ori doară cele relateate cu ocazia investigației, fost-a numai spoială, pe când în fond societatea numită a avut caracter social-politic?

De bună seamă, că întrebarea așa pusă, mai ușor și mai clar s'ar putea rezolva, dacă s'ar fi putut găsi și cunoaște întreg dosarul procesului, ca: declarația acuzaților, fesiunile martorilor jurați, conținutul scrisorilor sechestrate și arse de cu vreme, acțiunea de acuze în totalitatea sa, cum și datele de apărare a avocatului, constituit din partea acuzaților, și însăși sentința de judecată a celor două foruri judiciare, pe lângă acestea poziția socială în totalitatea sa a celor acuzați și deținuți.

În lipsa acestora suntem avizați numai a face combinație, și risca presupuneri, a

forma opiniune, în cercul admisibilității și posibilității date.

În acest chip opiniunea mea este, că societatea secretă românească din Lugoj n'a format un complot criminal, — ci în fond a avut un caracter social-politic, animat și condus de tendințele reformelor de pe acele vremuri, solicitate și în ale țări, neîndestulite de sistemul dominant al feudalismului autocrat, subjugător a ori-ce drepturi a masei celei mari, a poporului muncitor.

Neîndestularea aceasta generală, ivită mai în toată Europa, dorul reformelor sociale de a forma o „Europă nouă“, a creat revoluția lui Tudor Vladimirescu în Oltenia, (anul 1821—22), din Polonia (1830), din Ungaria (1834 † Weselényi-Kossuth), a dat ființă la societatea secretă-politică în Muntenia (Eliade, Voinescu, Murgu ș. a.) la cea din Brașov, cu boierii bătrâni și tineri, — și cred că cam acelaș caracter în cerc mai restrâns și-a avut în fond și societatea românească din Lugoj înființată cu mult înainte de anul 1830, continuată mai apoi în conventicule ținute tot cu mă-

estri și inteligență prin Eutimiu Murgu (1842—43).

Cred că acest caracter îl denoată și justifică numirea de *Constituțiã* dată societății; numai atare societate se considera de „primejdioasă“ statului și ordinei sociale, întru sufocarea unor atari societăți oficios oprite erau aduse legi și ordinațiuni ca cele aduse de către fiscul tribunalului din Lugoj, constituirea și participarea la atare societate era pedepsită cu asprimea legii, și ca adaus, — pentru acea s'a trăgănat și procesul societății din Lugoj, în decurs de 4 ani, când apoi cu schimbarea constituțiunilor politice (1834), s'a terminat cu absolvarea acuzaților, preventiv deținuți, și închiși, sau ce însemnătate să aibă arderea și ascunderea de cu vreme a scrișorilor suspecte din partea membrilor mai marcanți ai societății?

Peste toate acestea este puțin credibil ca proprie, bărbați din elita societății românești de atunci cu 4 preoți dela reședința județului, măiestrii și membrul familiei fruntașe *Vancea*, arendatorul domeniului erarial din Bârna, chiar și un nobil, *Faur*,

să facă parte ani de-arândul într'un complot criminal, numai pentru interese proprii a unuia ori altuia din consoți, membrii ai aceleiași societăți

Adnex.

**Scrisoare adresată de credincioșii
gr. ort. din Lugoj, către Episcopia
gr. ort. din Vârșeț.**

*Esclența Voastră Rssime Domnule!
Preagrațiosul nostru Părinte!*

Subscrișii cu genunchi plecați ne rugăm de Esclența Voastră să Vă îndurați a primi și preagrațios a împlini rugarea noastră din motivele mai jos înșirate.

1. Consistoriul diecezan încă la anul 1824 s'a îndurat grațios, ca la cererea noastră, pre fiul nostru din Lugoj, *Stefan Bercean*, să ni-l denu-mească de diacon; care mărturisind — pre conștiința noastră — cu cântările și cetirile frumoase în biserica noastră strămoșească, nu numai ne-a servit gratuit și cu cea mai mare promptitudine, ci la toți, și întru toate ne-a dat pildă frumoasă de moralitate.

Indrăznim deci a Vă ruga Esclență, ca pre numitul diacon să ni-l dați de paroch.

2. Fiind-că dânsul în decurs de mulți ani ni-a servit fără plată atât bisericii cât și nouă, cea-ce până acum nici un diacon n'a făcut, afară

de acesta în cei 9 ani trecuți, destule merite și-a câștigat, ca din prilejul vacanței parohiale, mai bine dânsul decât un alt nou chirotonit să fie denumit la parochia noastră vacantă.

3. Pre numitul diacon vrednic de compătimire până acum l'am mângăiat, că din partea autorității bisericești iubitoare de dreptate, va fi denumit la parochia, care mai întâiu ar deveni vacantă.

4. La 1830 între grele împrejurări a fost urmărit cu un proces criminal pe nedrept, și în mod neuman a fost pedepsit, îndrăznim însă a Vă aduce aminte cu umilință că deși cu greu, dară prin tabla regească a fost mântuit.

În acești 3 ani de fapt a dus o viață amară împreună cu soția și cu pruncii. A fost purtat încoace și în colo, — lipsit a fost în mâncări și îmbrăcăminte, — suferind și în multe toate. Când umbla pe stradă, multe insulte avea să sufere.

5. Sub tot timpul sus pomenit, mai cu seamă, după ce și-a cheltuit toată averea sa, a fost silit ca dela toți și unde numai a putut să cerșască milă.

6. La rugarea aceasta ne-a îndemnat și sufletul nostru cutremurat, precum și împrejurarea,

că preotul cel dela noi chirotonit abia de 3 ani cu numele *Pavel Popovici*, alias *Manea*, pe lângă beneficiul parohiei Fizeşului să mai bucură şi de venitele parohiale din Lugoj.

Credem, că acel Pavel Popovici, nu ne poate fi preot, fiindcă primind denumirea sa la Fizeş, a fost îndestulit cu acea parohie. Pentru ce nu s'ar putea reîntoarce la Fizeş, unde a fost dispus mai întâiu ?

Afară de acestea, pe lângă Pavel Popovici şi diaconul nostru pomenit, mai vin la noi şi alţi doi diaconi, cari se par a fi mai puţin cualificaţi pentru serviciile bisericeşti. In urmă.

7. Pavel Popovici, administratorul parohiei vacante dela noi, când a înţeles, că diaconul nostru a fost absolvat ca nevinovat, înainte de a se fi depărtat dela noi, a recercat pe câţiva credincioşi fără suflet, ca să-i dea un atestat de recomandare. Bine a făcut, căci datorinţa noastră este ca totdeauna să apărăm pe preoţii noştri, — dară ar fi trebuit să ne avertizeze, că spre ce scop îi trebuie acel atestat, ca nu cumva să-l folosască în potriva şi în dauna preotului mai bătrân. El încă este preot bun, şi cu timp îl vom

cere. La aceasta să ne fi făcut atent, ca cu acel atestat să se îndrepte la episcopul din Timișoara. Acei credincioși prin procedura lor a vătămat pe a tot puternicul D-zeu.

Noi nu voim să stăm în luptă sau în raport rău cu concredincioșii noștri, însă ca diaconul nostru să nu fie cuprins de întristare și de năcaz, deoarece până acuma de două ori a fost desconsiderat, ca și a treia oară să fie respins, pe lângă sărutarea însutită a mânilor Escelenței Voastră, Vă rugăm ca pe diaconul nostru după atâtea prigoniri, să Vă îndurați a ni-l da de paroch.

Nădăjduind a putea dobândi șprijinul, remânem Escelenții Voastre ca apărătorul tuturor necăjiților, cu adâncă reverință.

Lugoj, la 28 Iunie 1834.

Cei mai supuși fii:

Alexandros Kondaly m. p., Paciura (grecește) Nicoale... maistor, Iefta Andrei m. p., Costa Preda m. p. maistor, Nicolae Forgaci m. p., Nicolae Jiva m. p., Andrei Bugar †, Nicolae Bercean †, Nicolae Bercean m. p., (sigilul brezlei). George Barci m. p. de Alba-Julia, Nicolae Cristescu m. p. maistor, Iancu Ursu cupeț, † Iancu Popovici, Toma

Ena m. p. maistor, Ioan Zagoane m. p., (Sigilul nobiliar) Constantin Jucu maistor, Nicolae m. p., Traian Popovici m. p. maistor, Jenachie Bercean m. p. maistor, George Popovici m. p. maistor, Tanasie Buicu m. p. maistor, Ioan Dimu m. p. mare, Petru Halas m. p. maistor, Filip Murar m. p., George . . . Ursu m. p. maistor, Atanasie Dobrey m. p. maistor. (Toate subscrierile sunt cu litere cyrile, unele cu litere latine mestecate, numai Alexandru Kondaly e scris cu litere grecești).

Rugarea originală este în limba sârbească. Traducere în ungrește mi-a făcut-o Dușa Gaia protopop gr. ort. sârb, paroch administrator în Timișoara-Fabric la 13/26 Iunie 1926.

